

مؤلفه های حاکمیت مسئول و نقش گزارش گران حقوق بشر سازمان ملل در ترویج آن ها

مهدي ذاکريان^۱ - بهروز مختاری^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۲/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۳/۱۷

چکیده

حمایت از حق ها و آزادی های اساسی و تضمین موثر آن ها در یک نظم حقوقی مدون، غایت حاکمیت مسئول به شمار می رود. در این مفهوم، حاکمیت مسئول در دولتی مهار شده تجلی می یابد که مرزهای حقوقی آن توسط قوانین مترقی و اهتمام دولت نسبت به الزامات حقوق بشری در سطح بین الملل احاطه شده است. بحث اصلی این است، حاکمیت مسئول با مؤلفه هایی چون التزام به حقوق بشر، در نظامی دموکراتیک شکل می گیرد، بر مسئولیت های خود در قبال شهروندان و جامعه بین المللی پاسخگوست و این حاکمیت حقوق بشر را انکار نمی کند. ترویج و ارتقاء مؤلفه های حاکمیت مسئول توسط شورای حقوق بشر از

۱. استادیار و عضو هیأت علمی گروه روابط بین الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران
mzakerian@yahoo.com

۲. دانشجوی دوره دکتری روابط بین الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران
behrozmokhtari@yahoo.com

سال ۲۰۰۶ م موجبات تحکیم قانون و آزادی‌های بنیادین شده و در زمره ادبیات حقوق بشری سازمان ملل، اعم از مجمع عمومی و شورای امنیت شده است. شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد با عنایت به اهمیتی که به عناصر سازنده حاکمیت مسئول دارد؛ گزارشگران خود را در موارد تضييع حقوق و آزادی‌های اساسی شهروندان دولت‌هایی که مایل یا قادر به انجام مسئولیت‌های خود نیستند، گسیل داشته است. دفاع سرسختانه شورای حقوق بشر سازمان ملل از حقوق بشر با اعزام گزارشگران موضوعی خود در زمینه‌های متنوع آزادی بیان و عقیده، استقلال قضات و وکلا، اعدام‌های فوری و خودسرانه، تجمع‌های مسالمت‌آمیز و امثال آن‌ها به کشورهای مورد نظر، حاکمیت مسئول را به عنوان تضمینی برای اعمال حق‌ها و آزادی‌های اساسی شهروندان، شناسایی کرده و برای ارتقاء و ترویج آن، گام‌های موثری برداشته است. مقاله پیش رو، ضمن تبیین یافته‌های گزارشگران، نقش شورای حقوق بشر سازمان ملل را بر ترویج مولفه‌های بنیادین حاکمیت مسئول بررسی خواهد کرد.

واژگان کلیدی: حاکمیت مسئول، شورای حقوق بشر، گزارش‌گران موضوعی.

۱- دیباچه

یاسپرس در کتاب «کانت» آورده است: «قانون و آزادی، بدون قدرت، به معنای هرج و مرج است؛ قانون و قدرت منهای آزادی، مساوی با استبداد است و در نهایت، قدرت بدون آزادی و قانون، صفت بربریت است». (یاسپرس، ۱۳۷۲: ۱۱۸) این عبارت یاسپرس، به هر شکل آن، درصدد اثبات مفهوم «حاکمیت دولت» است. این دولت است که می‌تواند سه مولفه ی قدرت، قانون و آزادی را گرد هم جمع آورد. از آن جا که وی در قامت فیلسوفی مدرن در پی اثبات

مفهوم «دولت» است و هم چنین، ادراک عمیق تری نسبت به اهمیت آن داشته است؛ مؤلفه «قانون» را در واحد سیاسی دولت برجسته نموده که لازمه ی این اثبات، آن است که ارزش های اساسی حاکمیت قانون، مغفول نماند. از همین روی و با توجه به تحول مفاهیم در حقوق و روابط بین الملل، از مفهوم مضیق و ستفالی حاکمیت دولت عبور می کنیم و به مفهوم موسّع حاکمیت مسئول خواهیم رسید. بر اساس اصل حاکمیت قانون که لازمه ی تحقق مردم سالاری در نظام های دمکراتیک است، واحد سیاسی دولت ضمن التزام عملی برای اجرای قانون و انتظام تمام امور و شئون کشور در تضمین حق ها و آزادی های اساسی شهروندان، اصل حاکمیت مردم را از طریق ساز و کارهای قانونی به رسمیت می شناسد. نقطه ی عزیمت شورای حقوق بشر برای حفاظت، ارتقاء و ترویج حقوق بشر همین نکته است که شورا می کوشد کف برنامه های حقوق بشری کشورها را تضمین حق ها و آزادی های اساسی شهروندان معرفی کند. این شورا در پی آن است تا با شکل دهی دوباره و بنیادین نظم بین المللی حقوق بشر به همراه تضمین آزادی های اساسی مردم سراسر جهان، تغییری بنیادین در الگوهای قدرت سیاسی ایجاد کند تا هم قدرت دولت ها، مهار شود و نهادهای داخلی دولت هدف را درگیر مباحث حقوق بشری کند و هم شهروندان دولت های غیر مسئول را به امتیازات خودشان آگاه کند.

با عنایت به مطالب یاد شده، مقاله ی حاضر در پی پاسخ به این پرسش کلیدی است:

نقش گزارش گران شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد بر حاکمیت

دولت ها چیست؟

و فرضیه ای که این مقاله برای آزمون آن به رشته تحریر درآمده این است که:

از زاویه ی حاکمیت دولت، تعیین گزارش گران شورای حقوق بشر، به تقویت حاکمیت مسئول دولت ها منجر می شود.

۲- حاکمیت مسئول

برای فهم حاکمیت مسئول^۱، تدقیق رابطه حاکمیت و قانون، امری ضروری است. در تعریفی ابتدایی از حاکمیت مسئول، آن حاکمیتی است که توسط حقوق محاط شده است و از حق های بنیادین و آزادی های اساسی شهروندانش حمایت و پاسداری می کند (ویژه، ۱۳۹۰: ۲۷۱). تحقق حاکمیت مسئول، تاثیر بسزایی بر نوع نظام حکومتی و تقویت نظام مردم سالار به مثابه یکی از ساز و کارهای مورد تأیید اسناد و نهادهای بین المللی در راستای تضمین و احترام به حقوق بشر در هر کشوری خواهد گذاشت. این نوع حاکمیت، به اتخاذ گزینه های اخلاقی در سیاست داخلی و خارجی دولت ها منجر می شود و دولت مردان را به مسئولیت های سه گانه خویش (مسئولیت ملی، مسئولیت بین المللی و مسئولیت بشر دوستانه) واقف می سازد. هم چنین، حاکمیت مسئول از ترم های مشابه، نظیر به زمامداری^۲، نیز تفکیک شده است. این مفهوم بیشتر ناظر بر ارائه خدمات عمومی کارآمد، نظام قابل اعتماد همراه با نظام اداری پاسخ گو، حقوق شهروندی، وفاق گرایی، مشارکت، پاسخ گویی، شفافیت، کارایی و اثربخشی است. نهادهای دولتی در این نوع حکم رانی، ضمن پرداختن به مسائل عمومی، منافع خویش را مدیریت و تضمین می کنند. به هر تقدیر، شاخص هایی هم چون پاسخ گویی،

---

1 . Responsible Sovereignty
2 . Good Governance

ثبات سیاسی، کیفیت مقررات موضوعه، مبارزه با فساد و دولت حقوقی، از شاخص های به زمامداری به شمار می روند (نقیبی منفرد، ۱۳۸۹: ۱۱۵).

تفاوت اساسی حاکمیت مسئول با حکم رانی خوب که بیشتر ناظر بر ادبیات توسعه است مربوط به مسئولیت دولت در قبال رعایت حقوق بشر است و این موضوع از مؤلفه های مهم حاکمیت مسئول به شمار می رود. حقوق بشر از آن روی مبنای حاکمیت مسئول محسوب می گردد که یکی از پیش فرض های اصلی نظریه حاکمیت مسئول، برخوردار بودن انسان از حقوقی با ماهیت اخلاقی است. بدین ترتیب، حاکمیت مسئول یکی از تضمین های اعمال حقوق بشر محسوب می گردد و مفهومی است مشتمل بر معیارها، استانداردها و رویه هایی که منابع عمومی را اداره نموده و حقوق بشر را رعایت می نماید و از ارکان آن می توان به حاکمیت قانون^۱ و مسئولیت پذیری^۲ اشاره کرد. در نظام هایی که دولت مایل یا قادر به انجام مسئولیت های خود نیست، نه تنها مقامات حکومتی توجهی به مسئولیت های سه گانه خویش ندارند، بلکه به دلیل عدم نهادینه شدن ارزش ها و باورهای انسانی حقوق بشر و حاکمیت قانون در این گونه دولت ها، کورسوی امیدی برای نجات شهروندان متصور نخواهند بود.

۳- ساز و کارهای شورای حقوق بشر

شورای حقوق بشر، نهاد اصلی مسئول حقوق بشر سازمان ملل متحد است. این شورا که با قطعنامه شماره ۶۰/۲۵۱، مجمع عمومی در تاریخ ۱۵ مارس ۲۰۰۶ م ایجاد شد، جای کمیسیون حقوق بشر را گرفت و انجام بیش تر ماموریت ها، ساز و کارها، وظایف و مسئولیت هایی را به عهده گرفت که پیش تر به کمیسیون

1 . Rule of Law
2 . Responsiveness

محول شده بود. شورای حقوق بشر، وابسته به مجمع عمومی است و وظیفه آن، رسیدگی به موارد نقض حقوق بشر، از جمله موارد نقض شدید و نظام مند و هم چنین، حمایت از هماهنگی و هم‌گرایی و تلفیق موثر حقوق بشر در نظام ملل متحد است. شورای حقوق بشر در ۱۸ ژوئن ۲۰۰۷ م، یک سال پس از نخستین اجلاس خود، درباره مجموعه که رویه‌ها، ساز و کارها و ساختارهایی که مبنای کار آینده آن را شکل دهد، موافقت کرد. این مجموعه که به عنوان قطعنامه ۵/۱ آن شورا به تصویب رسید، شامل دستور کار، برنامه کار و نظام نامه داخلی شورا بود. شورای حقوق بشر در نظام «کمیته مشورتی»^۱ و «رویه شکایت»^۲ که از کمیسیون به جا مانده بود، تغییراتی به وجود آورد. قطعنامه هم چنین، روش‌هایی را برای فعالیت ساز و کار جدید «بررسی ادواری جهانی»^۳ شورا، تدوین و فرآیندی را برای بازبینی و بررسی، بهینه‌سازی و بهبود تمام ماموریت‌های «رویه‌های ویژه»^۴، ایجاد کرد. شورای حقوق بشر با روزآمد کردن بسیاری از ابزارهای کمیسیون حقوق بشر، ماموریت جدیدی برای خود تعریف کرد. این ساز و کارها عبارتند از: ۱- بررسی دوره‌ای همگانی؛^۲ کمیته‌ی مشورتی شورای حقوق بشر؛^۳ رویه شکایت؛^۴ رویه‌های ویژه؛^۵ گروه‌های کاری؛^۶ مجمع اجتماعی؛^۷ مجمع مربوط به مسائل اقلیت‌ها؛^۸ ساز و کار کارشناسی مربوط به حقوق مردمان بومی؛^۹ ساز و کارهای مربوط به اعلامیه و برنامه اقدام دوربان. بر اساس پیش‌بینی به عمل آمده تمام آیین کارها و ابزارهای جدید شورا به گونه‌ای تنظیم شده است که شفاف، قابل پیش‌بینی، بی طرفانه، بر اساس گفت‌وگوهای واقعی و ارزش‌یابی بر مبنای «میزان حصول به اهداف معین» باشد.

1. Advisory Committee

2. Complaint Procedure

3. Universal Periodic Review (UPR)

4. Special Procedures

مجمع عمومی در قطعنامه ۶۰/۲۵۱، بررسی، اصلاح و در صورت لزوم بهینه سازی تمام ماموریت ها، ابزارها، وظایف و مسئولیت هایی را که شورای حقوق بشر از کمیسیون پیشین تقبل کرده بود، در راستای رعایت و تضمین حقوق بشر و آزادی های اساسی به آن محول کرد. روش کار شورا ویژگی های شفاف، منصفانه و بی طرفانه ای دارد. هم چنین نتیجه گراست و به امکان پذیری گفت و گوهای واقعی متمایل است که امکان بحث برای پی گیری توصیه های خود و اجرای آن ها و تعامل اساسی با ساز و کارهای خود در راستای ترویج و ارتقای موثر حقوق بشر را فراهم ساخته است (OHCHR, 2014(A).

۴- رویه های ویژه

رویه های ویژه، نام کلی ساز و کارهایی است که کمیسیون حقوق بشر تدوین کرده و شورا انجام آن ها را تقبل کرده است تا به وضعیت حقوق بشر در کشورها یا سرزمین های معین (ماموریت های کشوری)^۱ یا پدیده های مهم نقض حقوق بشر در جهان (ماموریت های موضوعی)^۲ نظارت کند و در باره آن ها توصیه، راهنمایی و گزارش علنی دهد. در ساز و کار رویه های ویژه و در تاسیس پست گزارش گری، شورا ضمن ارتقاء و تقویت این ابزار، کارشناسان و خبرگانی را در زمینه ی مسائل مربوط به حقوق بشر تعیین کرده است که نسبت به برخی از موضوعات مهم حقوق اساسی و آزادی های فکری انسان ها، مانند حق آزادی بیان و عقیده، حق حیات، نابردباری مذهبی و امثال آن ها، در سراسر دنیا، تحقیق، و گزارش خود را به شورای حقوق بشر ارائه می کنند.

---

1 . Country Mandate.
2 . Thematic Mandate.

۵- ماموریت داران

ماموریت داران^۱ عبارتند از گزارش گران ویژه، نمایندگان ویژه، کارشناسان مستقل و اعضای گروه کاری که به عنوان شخصیت های مستقل خدمت می کنند. فعالیت های آنان شامل موارد زیر است:

- دریافت گزارش ها، مطالعه، بررسی و تجزیه و تحلیل اطلاعات درباره وضعیت های حقوق بشر؛
- پاسخ به شکایت های فردی؛
- ارسال تقاضا یا ادعا نامه های فوری برای دولت ها؛
- دیدار از کشورها به دعوت دولت ها و ارائه یافته ها و توصیه ها بر اساس این دیدارها؛
- ارائه گزارش به مجمع عمومی و شورای حقوق بشر.

ماموریت داران رویه های ویژه، فرد (گزارش گر ویژه، نماینده ویژه دبیرکل، نماینده دبیرکل یا کارشناس مستقل) یا گروهی از افراد (گروه کاری) هستند. نظام گزارش گری، یکی از تاسیسات بسیار خوب و مفید کمیسیون {شورای} حقوق بشر است که گزارش گران مربوطه، ضمن بررسی حقوقی و علمی موضوعات در دست بررسی و ارائه اظهار نظرها، وضعیت را در کشورهای مختلف جهان بدون هیچ گونه محدودیتی بررسی می کنند و با مسافرت به برخی از کشورها و مشاهده موضوع مورد بحث از نزدیک، گزارش تهیه می کنند و گزارش های مبسوط و مفصلی به کمیسیون {شورا} ارائه می دهند (مهرپور، ۱۳۷۸: ۷۰). کمیسیون حقوق بشر و شورای حقوق بشر از سال ۱۹۸۰ م تا سال ۲۰۱۴ م ۳۷ گزارش گر موضوعی* داشته است. ساز و کار گزارش دهی گزارش

---

1 . Mandate Holders.

گران موضوعی، در حقیقت یکی از مؤلفه های اصلی و از ابزار های حقوق بشر سازمان ملل متحد است و تمام حوزه های متنوع حقوق بشر، شامل حقوق مدنی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را در بر می گیرد. پس از سال ۲۰۱۲ م این حوزه وسعت بیشتری یافته و از اکتبر ۲۰۱۳ م لغایت ۲۰۱۴ م ۳۷ مورد حکم موضوعی صادر شده است. هم چنین، ۷ مورد حکم جداگانه در خصوص انتصاب گزارش گر کشوری^۱ نیز صادر شده است (OHCHR, 2014(B). با پشتیبانی دفتر کمیساری عالی سازمان ملل برای حقوق بشر، گزارش گران ویژه به بازدید از کشور مورد نظر متعهد و ملتزم می شوند و در موارد خاص که نگرانی های گسترده ای وجود دارد، ضمن تماس با دولت ها، توجه خود را به موارد نقض ادعایی معطوف می دارند. تشکیل جلسات مشاوره، بالا بردن سطح آگاهی عمومی، ارائه مشاوره برای همکاری های فنی، کمک به توسعه و ارتقای استانداردهای حقوق بشر و در صورت لزوم، شرکت در وکالت، از مهم ترین وظایف گزارش گران موضوعی به شمار می رود. هم چنین، وظایف و اختیارات آنان در قطعنامه های تأسیسی و تمدیدی درج شده است. در نهایت این که، آنان به گزارش مجمع عمومی سازمان ملل متحد نیز ملزم هستند.

استقلال، بی طرفی و انعطاف پذیری، ماموریت داران را قادر می سازد نقش مهمی در ترویج و حمایت از حقوق بشر در راستای حاکمیت مسئول دولت ها ایفا کنند. ماموریت داران رویه های ویژه برای تحقق شرایط ماموریت های خود، ابزارهایی در اختیاردارند، از جمله فرستادن پیام ها و نامه ها، دیدار از کشورها، انتشار گزارش ها، تدارک مطالعات و بررسی های موضوعی و صدور اطلاعیه های رسانه ای. یکی از فعالیت های اصلی ماموریت داران رویه های

ویژه، اقدام در زمینه پرونده های فردی بر مبنای اطلاعاتی است که از منابع مربوط و موثق و بیش تر از فعالان جامعه مدنی دریافت می کنند. اقدامات آنان معمولاً شامل ارسال نامه به دولت هدف، به منظور کسب اطلاعات و پاسخ به ادعاهای مطرح شده و در صورت لزوم، در خواست فوری از آن دولت برای انجام اقدامات پیشگیرانه یا تحقیقی است. این اقدامات به «روند پیام ها» موسوم است. در سال ۲۰۰۷ م در مجموع ۱۰۰۳ پیام ارسال شده است. دولت ها به ۵۲ درصد پیام ها پاسخ مساعد داده و در مجموع ۱۲۸ کشور این پیام ها را دریافت کرده اند (OHCHR, 2014(C).

دیدارهای کشوری نیز ابزاری مهم در اختیار ماموریت داران رویه های ویژه است. ماموریت داران معمولاً با ارسال نامه به دولت، درخواست دیدار خود را مطرح می کنند. دولت هدف، در صورت موافقت، دعوت نامه ای برای گزارش گر ویژه ارسال می کند. بعضی از کشورها دعوت نامه های دایمی صادر کرده اند؛ به این معنی که آماده پذیرفتن هر ماموریت دار رویه های ویژه هستند. دیدار از کشورها به ماموریت داران این امکان را می دهد که وضعیت کلی حقوق بشر یا وضعیت ویژه نهادی، حقوقی، قضایی و اداری را در کشور مفروض، بر اساس ماموریت های مربوطه خود، ارزیابی کنند. آنان در جریان این سفرها، با مسئولان ملی، نمایندگان جامعه مدنی، قربانیان نقض های حقوق بشر، دانشگاهیان، جامعه ی دیپلماتیک و رسانه ها دیدار می کنند و بر مبنای یافته های خود، توصیه هایی در گزارش های عمومی ارائه می کنند. این گزارش ها به شورای حقوق بشر تسلیم می شوند. بعضی از ماموریت داران نیز کنفرانس های مطبوعاتی ترتیب می دهند و در پایان سفر، یافته های مقدماتی خود را منتشر می کنند. موفقیت سفر به

کشورها با تعهد دولت ها و شرکت فعالان جامعه مدنی، قبل، در جریان و پس از سفر، برای حمایت از کار ماموریت داران به شدت افزایش می یابد.

۶- شورای حقوق بشر، حمایت از حق ها و آزادی های شهروندان

شورای حقوق بشر وظیفه مهم رسیدگی به نقض حقوق بشر در کشور های مختلف از طریق شبکه وسیعی از گروه های کاری و ابزارهای یاد شده را بر عهده دارد. بر اساس فهرست منشره شده در سایت کمیساریای عالی حقوق بشر، ۳۱ گزارش گر موضوعی از سوی شورای حقوق بشر، تعیین شده است و این افراد مشغول فعالیت هستند. عمده ترین گزارش گران موضوعی شورای حقوق بشر در زمینه تضمین حق ها و آزادی های اساسی و فکری شهروندان عبارتند از: گزارش گر ویژه اعدام اختصاری یا خودسرانه، گزارش گر ویژه شکنجه، گزارش گر ویژه نابردباری مذهبی، گزارش گر ویژه آزادی عقیده و بیان، گزارش گر ویژه آزادی تجمع ها، گزارش گر ویژه خشونت علیه زنان و استقلال قضایی.

شورای حقوق بشر با استفاده از تجارب کمیسیون پیشین و با توجه به رنج ها و آلام انسانی و تضييع گسترده حقوق انسان ها توسط دولت های غیر مسئول پس از جنگ دوم جهانی، هم اکنون از این جامعیت برخوردار است که تمام بخش های متنوع حقوقی، اعم از تضمین حق ها و آزادی های اساسی، را در بر گیرد. این شورا، محصول فرایندی تاریخی است که نمی توان اهمیت آن را در پاس داشت حقوق تضييع شده انسانی به بوته فراموشی سپرد. آمار موجود از «نهادینه شدن سفاکی»^۱ نشان دهنده اوج گرفتن درنده خویی دولت های غیر مسئول است. بر اساس آمار موجود، در قرن بیستم میلادی ملت ها بیش تر از آن که در جنگ

---

1 . Institutionalization of Cruelty

خارجی کشته شده باشند، توسط دولت های «غیر مسئول» خود به قتل رسیده اند؛ عراق صدامی، کوبای کاستروئی، کره شمالی کیم یونگ ایلی، افغانستان طالبانی، زیمباوه موگابه ای، نمونه های بارزی از این فهرست هستند. در تحقیقات انجام شده، ۱۶۹ میلیون انسان توسط این دولت ها کشته شده اند (سیف زاده، ۱۳۹۰: ۵۱۹). توجه به آمار یاد شده و مقایسه ی تطبیقی آن با آمار کشته شدگان دو جنگ جهانی (۸۰ میلیون)، اهمیت تقویت نهادهای حقوق بشری سازمان ملل را در تضمین حق ها و آزادی های اساسی یاد آور می شود.

حق ها و آزادی های بنیادین در واقع، همان حق های بشر در سطح بین المللی هستند که در قوانین اساسی تضمین شده اند. در برخی از قوانین اساسی، مانند قوانین اساسی آلمان و اسپانیا، واژه «حق های بنیادین» قید شده است، اما در قانون اساسی فرانسه نشانی از این واژه نمی بینیم. در قانون اساسی ایالات متحده آمریکا بیش تر از نسل اول حق های بشری، یعنی حق های مدنی و سیاسی حمایت شده است و در کشور های اروپایی مانند فرانسه از نسل های دوم حق های بشری، یعنی حق های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حمایت به عمل آمده است (ویژه، ۱۳۹۰: ۳۷۴). مفهوم حق ها و آزادی های شهروندی در ادبیات و منابع حقوقی کشور های دارای حاکمیت مسئول سابقه ای دیرینه دارد. این حق ها و آزادی های بنیادین در واقع، همان حق های بشر در سطح بین المللی هستند که در قوانین اساسی تضمین شده اند.

الف: حق حیات

از آنجا که رعایت حقوق بشر، منوط به زنده بودن ابناء بشر است، حق زندگی بر حقوق دیگر اولویت دارد، زیرا بقیه حقوق، بدون زندگی، ارزش یا کاربردی

ندارند. حق حیات، از حقوق اساسی، بلکه اساسی ترین حق انسان است که سرمایه ی اصلی و موهبت بزرگ الهی برای اوست. حق حیات، پایه اساسی حقوق و منافع انسانی مورد(؟) است و هرکس حق دارد بی هیچ مزاحمتی به زندگی خود ادامه دهد (هاشمی، ۱۳۸۴: ۱۱۰). در اعلامیه جهانی حقوق بشر به صراحت حق حیات همراه با حق آزادی و امنیت شخصی در ماده ۳ ذکر شده است: «هر کس حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد».

حق حیات، بنیادی ترین حق انسانی است، دیگر حقوق پیش بینی شده در اسناد بین المللی حقوق بشر، متوقف بر حق حیات است. اهمیت این حق تا بدانجاست که حتی در شرایط اضطراری نیز نمی توان آن را نقض کرد. در حقیقت، به تصریح بخش دوم ماده ۴ پیمان نامه حقوق مدنی سیاسی، کشورها حتی در موارد اضطراری نیز نمی توانند به بهانه این که حیات و بقای ملت در معرض تهدید است، حق حیات افراد را نقض کنند. ماده ۶ پیمان نامه حقوق مدنی و سیاسی به تفصیل از حق حیات سخن گفته است (Goldric, 1994: 328).

۷- گزارش گرو ویژه درباره اعدام های غیر قانونی، فوری و خودسرانه^۱

موضوع اعدام های شتاب زده یا خودسرانه، سال ها در چارچوب بحث گسترده حقوق بشری در سازمان ملل متحد محل بحث و بررسی قرار گرفته است. کمیسیون فرعی جلوگیری از تبعیض و حمایت از اقلیت ها درباره این موضوع، با عنوان «ناپدید شدن و اعدام های خودسرانه» گزارش تهیه می کرد. در طول سالیان، گزارش کمیسیون فرعی نشان داد موارد اعدام های خودسرانه افزایش یافته و حق حیات انسان ها بی دلیل از بین رفته است. کمیسیون حقوق بشر در

1. Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions.

قطعنامه ۲۹ فوریه سال ۱۹۸۰م، گروه کاری ناپدیدگی اجباری یا غیر ارادی را تأسیس کرد. ایجاد این کار گروه و شتاب گرفتن دیگر تحولات، به الزام و ایجاد پست گزارش‌گری در زمینه اعدام‌های خودسرانه منجر شد و در نهایت، کمیسیون حقوق بشر در سال ۱۹۸۲ م طی قطعنامه ۱۹۸۲/۳۵ پست مذکور را تأسیس کرد. پس از آن، شورای حقوق بشر در سال ۲۰۰۸ م طی قطعنامه ۸/۳ به مدت سه سال گزارش‌گر ویژه اعدام‌های خود سرانه را تمدید کرد (OHCHR,2014(D)

اولین گزارش‌گر ویژه^۱ درباره اعدام‌های خودسرانه، غیرقانونی و اختصاری (۱۹۸۳ م) تلاش کرد تعریفی ابتدایی از این اصطلاحات ارائه کند. او «اعدام‌های اختصاری» را سلب خودسرانه حیات انسان دانسته که در نتیجه‌ی محکومیت‌هایی صورت گرفته که طی تشریفات و آیین دادرسی اختصاری تحمیل شده است. در چنین اعدام‌هایی، مقررات آیین دادرسی، به ویژه تضمین‌های شکلی حداقلی که در ماده ۱۴ پیمان نامه بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مقرر شده است، نادیده گرفته می‌شود. اعدام خودسرانه نیز به معنای سلب حیات خودسر آن‌های تعریف شده که در نتیجه‌ی دستور دولتی یا مشارکت، رضایت یا سکوت عوامل دولتی و بدون مراعات تشریفات قانونی یا قضایی حاصل شده است. «اعدام غیر قانونی» یا «فرا قانونی» نیز به قتل‌هایی اطلاق می‌شود که خارج از محدوده و فرآیند قانونی یا قضایی صورت می‌پذیرد و از جهت قوانین ملی و بین‌المللی، نامشروع محسوب می‌شوند. بر این اساس، در برخی شرایط و موارد،

---

1. Mr. Christof Heyns (South Africa), since 1st August 2010.

Mr. Philip Alston (Australia), August 2004 – July 2010

Ms. Asma Jahangir (Pakistan), 1998-July 2004

Mr. Bacre Waly Ndiaye (Senegal), 1992-1998

Mr. S. Amos Wako (Kenya), 1982-1992

«اعدام خودسرانه» را می توان اعدام غیر قانونی نیز به شمار آورد (UN Doc. (E/EC. 1983,16).

کمیسیون حقوق بشر و شورای حقوق بشر از سال ۱۹۸۴ م لغایت ۲۰۱۳ م، ۴۱ گزارش گر ویژه اعدام، به کشورهای مختلف گسیل داشته که ماموریت بسیاری از آنان تمدید شده است. پاره ای از دستاوردهای گزارش گران ویژه اعدام را در کشورهای مختلف می توان چنین برشمرد: عدم دخالت دستگاه های امنیتی بر روند قضایی (کلمبیا)، پیشگیری از اعدام های اختصاری و محاکمه سریع (افغانستان)، حمایت قضایی موثر از محکومان اعدام (برزیل)، عدم استرداد به کشورهای در معرض خطر (هندوراس)، الزامات دولت به رعایت قانون اساسی کشور خود (کنگو)، الزام دولت به رعایت مؤلفه های عدالت انتقالی (گواتمالا)، ایجاد یک نظام تسهیل گر و حامی در قوه قضائیه (سورینام) (OHCHR,2013,(E).

مطالعه و بررسی گزارش گزارش گران موضوعی کمیسیون سابق حقوق بشر و شورای حقوق بشر نشان می دهد گزارش گران مزبور از سال ۱۹۸۴ تا کنون با بررسی حدود ۸۰ کشور و ارائه گزارش سالانه به این دو نهاد سازمان ملل در راستای مهار دولت ها در زمینه اعدام های خودسرانه، موفقیت های شایسته ای به دست آورده اند. هم چنین، شورای حقوق بشر در راستای تضمین این حق در دولت های غیر مسئول، گروه کاری مربوط به ناپدید شدن های اجباری را که در سال ۲۰۰۷ م توسط کمیسیون پیشین حقوق بشر تاسیس شده بود، طی قطعنامه ۷/۱۲ به مدت سه سال تمدید کرد.

ب: حق آزادی

آزادی، حق انتخاب نظری و عملی انسان در تمام زمینه ها است، مادامی که عمل او به سلب حقوق دیگران و اخلال در نظم و اخلاق عمومی منجر نشود

(کدیور، ۱۳۸۰: ۲۴۳). از نظر مفهوم شناسی، آزادی حالتی در انسان است که به موجب آن، شخص می‌تواند آن گونه که اراده می‌کند، رفتار کند (لنگرودی، ۱۳۶۷: ۲۱۶). در برداشتی دیگر، آزادی رفتار عبارت است از داشتن حق یا توانایی انجام این یا آن کار. واژه ی «آزاد» معادل «قانونی» یا «مجاز» خواهد بود. آن چه آزاد است، نه اجباری است و نه ممنوع (هاشمی، ۱۳۸۴: ۲۰۸).

آزادی از جنبه حقوقی آن، موضوعی مورد علاقه در پژوهش‌های حقوقی است. از آزادی در جنبه حقوقی تعریف‌های گوناگونی شده است. بیش‌تر تعریف‌های ارائه شده از آزادی در سده‌های اخیر بر مبنای پذیرش اصالت فرد بوده است. بر این مبنای، فرد انسانی آزاد به دنیا آمده است و باید از مواهب آن بهره‌مند باشد. بهره‌مندی از مواهب آزاد بودن، همان آزادی است. دیدگاهی دیگر، آزادی را به معنای امکانات و به منزله راهی در برابر فرد انسانی می‌داند که از این طریق می‌تواند بدون وابستگی به غیر، استقلال خود را تأمین کند و ابتکار خود را به کار بیندازد. به بیانی دیگر، از این دیدگاه آزادی، قدرت انجام هر گونه عملی است که به حقوق دیگری لطمه وارد نیاورد (قاضی، ۱۳۷۵: ۶۴۶). آزادی حقوقی را مراتبی است که به آزادی عقیده، بیان، مذهب، تجمع‌ها و مانند آن تقسیم می‌شود.

۱- آزادی عقیده و بیان

دولت با حاکمیت مسئول، دولتی است که در آن، بیان تمام عقاید، به شرط آن که خالی از هرگونه توهین و تهدید دیگران باشد، آزاد است. آزادی عقیده در حقیقت، حق انتخاب و پای بندی انسان به هر عقیده ای است.

در تمام اسنادی که به حق آزادی مذهب تصریح کرده، حق آزادی عقیده نیز تضمین شده است. برای نمونه، در اسناد بین المللی، نظیر ماده ۱۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸ م)، ماده ۱۸ پیمان نامه بین المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶ م)، سازمان بین المللی کار در ارتباط با تبعیض در استخدام و شغل، بند ۱ ماده ۱ مقاله نامه شماره ۱۱۱ بر اساس مذهب یا عقیده (۱۹۸۱ م) و مانند آن، حق آزادی عقیده و ممنوعیت تبعیض بر اساس عقیده به رسمیت شناخته شده است. علاوه بر این، حق آزادی عقیده در اسناد منطقه‌ای مهمی نظیر ماده ۹ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، ماده ۱۲ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، ماده ۸ منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها نیز تضمین شده است. حق آزادی عقیده (چنان که در ماده ۴ پیمان نامه بین المللی حقوق مدنی و سیاسی به آن تصریح شده است) در زمره حقوق غیرقابل انحراف (غیر قابل تعلیق) است که حتی در شرایط جنگی و فرس‌ماژور نیز به حال تعلیق در نمی‌آید و در هیچ شرایط و اوضاع و احوالی نباید نقض قرار شود.

آزادی بیان عقیده، مهم‌ترین جنبه‌ی آزادی سخن در حاکمیت مسئول است و این بدان معنا است که رأی و بیان عقیده شخصی، مهم‌ترین جنبه‌ی آزادی بیان است و حتی دیگر حقوق انسانی، مترتب بر این حق است. در متون حقوق بشری و بسیاری از قوانین اساسی، حق آزادی بیان و اظهار نظر جزو حقوق و آزادی‌های اساسی ذکر شده و آزادی مطبوعات یکی از مصادیق آزادی اظهار نظر و بیان، ذکر شده است. آزادی بیان به معنای حق بیان اندیشه، عقیده و سلیقه است که شهروندان باید از آن بهره‌مند شوند. این آزادی مستلزم حق‌های دیگری است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از: آزادی ابراز عقیده و افکار، آزادی در اشاعه و انتقال افکار، آزادی در تعیین مفاد بیان (بیان‌های سیاسی، ادبی،

هنری، تجاری)، آزادی در تعیین مخاطب بیان، آزادی در انتخاب وسیله ی بیان، آزادی در دریافت بیان و آزادی جست و جوی اطلاعات (ویژه، ۱۳۹۰: ۳۹۶).

۲- گزارش گر ویژه درمورد محافظت از آزادی بیان و عقیده و ارتقای آن^۱

در سال ۱۹۹۳ م، کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد، مأموریت و پست گزارش گر ویژه ارتقاء و حفاظت از حق آزادی عقیده و بیان را تأسیس کرد. پس از آن، شورای حقوق بشر در مارس ۲۰۰۸ م تصمیم به گسترش اهداف این مأموریت برای سه سال دیگر در قطعنامه ۷/۳۶ گرفت (OHCHR, 2008(F) در ۲۴ مارس ۲۰۱۱، شورای حقوق بشر طی قطعنامه ۱۶/۴ به تمدید مأموریت گزارش گر ویژه برای مدت سه سال رای داد (OHCHR, 2011(G).

مهم ترین وظایف گزارش گر بدین شرح است:

- جمع آوری اطلاعات مربوط به نقض حق آزادی عقیده و بیان در هر نقطه، کشف هر گونه تبعیض، تهدید یا استفاده از خشونت، ارباب افراد برای تضييع حقوق انسان ها در زمينه آزادی عقیده و بیان؛
- جست و جو، دریافت و پاسخ به اطلاعات معتبر و موثق از دولت ها، سازمان های غیر دولتی و اشخاصی که شناخت مطلوبی از این موارد دارند؛
- توصیه و ارائه پیشنهادهایی برای ترویج و حفاظت بهتر از حق آزادی عقیده و بیان در تمام مظاهر آن؛
- ارائه گزارش سالانه در حوزه فعالیت های مربوطه به شورای حقوق بشر و مجمع عمومی.

---

1 . Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression

با توجه به ماده ۱۹ پیمان نامه بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، هر کس حق داشتن عقیده ای بدون مداخله دولت را دارد و هم چنین حق دارد آزادی بیان خود را اعمال کند. با این حال، از مأموریت های گزارش گران آن است که دولت ها از هر گونه تبلیغ برای جنگ یا ترغیب به تنفر ملی، نژادی یا مذهبی که باعث تحریک به تبعیض، دشمنی و ترویج خشونت می شود، جلوگیری به عمل آورند (OHCHR, 2011(H). کمیسیون و شورای حقوق بشر تا کنون سه گزارش گر ویژه آزادی بیان و عقیده در ۲۸ کشور مختلف داشته اند. پاره ای از دستاوردهای این گزارش گران را بدین قرار است: تلاش برای بهبود دسترسی به اینترنت (مالدیو)، آزادی نشر و حق دسترسی بر اطلاعات (الجزایر)، تشجید ذهن قانون گذار در وضع قوانین مترقی و دسترسی به رسانه های آزاد (هندوراس)، تلاش برای عدم سانسور کتاب (آذربایجان)، امان نظر به ماده ۱۹ پیمان نامه حقوق مدنی و سیاسی ناظر بر ایجاد قوانین مستحکم برای رفع تبعیض در آزادی بیان (اسرائیل) (OHCHR, 2010(I).

گزارش گران آزادی بیان^۱ معمولاً از دولت ها می خواهند قوانین مربوط به کنترل و نظارت بر افراد را به گونه ای اصلاح کنند که در آن، محدوده برنامه ها و موارد استثناء مشخص باشد و علاوه بر این، عموم مردم را از خطرات ناشی از پیشرفت فن آوری در زمینه ارتباطات که ممکن است بر اطلاعات شخصی تاثیر بگذارد، مطلع کنند.

---

1. Mr. Frank William La Rue (Guatemala), since August 2008.
Mr. Ambeyi Ligabo (Kenya), from August 2002 to July 2008.
Mr. Abid Hussain (India), from 1993 to July 2002.

۳- گزارش ویژه حقوق بشر سازمان ملل برای حمایت از حق آزادی تجمع‌های مسالمت‌آمیز^۱

از دیگر مفاهیم آزادی در حاکمیت مسئول، آزادی احزاب یا تشکل‌های سیاسی، اجتماعی، صنعتی و تشکلی اجتماع‌هاست. آزادی‌های گروهی، از جمله حقوق مدنی و سیاسی است که در متون بین‌المللی بدان توجه و بر آن تأکید بسیار شده است. ماده ۲۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ۲۲ پیمان نامه بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، ماده ۱۱ کنوانسیون اروپایی مصوب ۴ نوامبر ۱۹۵۰ م شورای اروپا، ماده ۱۶ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر مصوب ۲۲ نوامبر ۱۹۶۹ م و ماده ۱۱ منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها مصوب ژوئن ۱۹۸۱ م، به آزادی‌های گروهی پرداخته‌اند. همان‌گونه که شهروندان این آزادی را به صورت فردی دارند تا آن‌چه بدان عقیده دارند بیان کنند، به صورت گروهی نیز این حق برای آنان متصور است؛ شهروندان حق دارند در گروه‌های گوناگون اجتماعی، سیاسی یا اقتصادی شرکت کنند یا در آن‌ها عضویت یابند.

در اکتبر ۲۰۱۰ م، شورای حقوق بشر قطعنامه ۱۵/۲۱ را به تصویب رساند. مضمون اصلی این قطع‌نامه، تأکید دوباره بر این مسأله بود که هر کس حق آزادی تجمع‌های مسالمت‌آمیز را دارد و هیچ‌کس را نمی‌توان به تعلق به تشکلی مجبور ساخت و حق آزادی در تجمع‌های مسالمت‌آمیز به رسمیت شناخته می‌شود. هم‌چنین، تأکید شده حق آزادی تجمعات مسالمت‌آمیز از اجزای اصلی دموکراسی و ارائه فرصت ارزشمند به افراد است تا با بیان و ابراز عقاید سیاسی خود و حتی فعالیت‌های ادبی و هنری، دیدگاه‌های خود را منتشر کنند. هم‌چنین، این قطع‌نامه بیان داشته است اعمال محدودیت برای برگزاری تجمع‌ها و تشکلات باید مبتنی بر قوانین بین‌المللی، به ویژه قواعد بین‌المللی حقوق بشری،

1 . Special Rapporteur on the Rights to Freedom of Peaceful Assembly and of Association

باشد. هم چنین، شورای حقوق بشر برای روزآمدی تعهدات خود در زمینه ی ترویج و حمایت از حقوق و آزادی تجمعات مسالمت آمیز و تشکیل انجمن ها، با اتخاذ قطعنامه ۱۶/۲۱ (اکتبر ۲۰۱۲ م) و قطعنامه ۵/۲۴ (اکتبر ۲۰۱۳ م)، بیان می دارد:

- نقش مهم و جدید اطلاعات و فن آوری ارتباطات در توانمند سازی و تسهیل بهره مندی از حق آزادی تجمع های مسالمت آمیز و ارتباط و اهمیت آن برای تمام دولت ها در ترویج و تسهیل دسترسی به اینترنت و همکاری های بین المللی با هدف توسعه رسانه ها و امکانات کاربری اطلاعات و ارتباطات در تمام کشورها؛

- اهمیت آزادی تجمع های مسالمت آمیز و تشکیل انجمن ها و هم چنین اهمیت جامعه مدنی که این امور در راستای حکم رانی خوب از طریق مؤلفه های شفافیت و پاسخ گویی برای ایجاد و حیات جوامع صلح آمیز، سعادت مند و دموکراتیک، ضروری است.

- هم چنین شورا اعلام می دارد مشارکت فعال جامعه مدنی در فرایند حکومت است که زندگی مردم را تحت تاثیر قرار می دهد و اهمیتی بسیار حیاتی برای حفظ جامعه مدنی دارد (OHCHR, 2013(J).

گزارش گران ویژه سازمان ملل در زمینه ی آزادی بیان و آزادی تجمع ها معمولاً در یک گروه کاری به انجام وظیفه پرداخته اند. در این جا به مهم ترین مطالب و بازدید های گزارش گران خواهیم پرداخت:

- گزارش گر ویژه نگرانی خود را در باره تلاش های اخیر اسرائیل در زمینه سیاست های خاص آن کشور در کاهش فضای انتقاد ابراز کرده و هم چنین،

منتقد تصویب مجموعه ای از قوانین محدود کننده توسط کنست است. (مورد اسرائیل)؛

▪ اشاره به رفتار دوگانه و عدم رعایت حق تشکیل اجتماعات از شهروندان فلسطینی توسط اسرائیل

و تلاش برای محروم کردن حق آزادی بیان (مورد اسرائیل)؛

▪ اشاره به رفتار تبعیض آمیز در قبال شهروندان فلسطینی در مقایسه با شهروندان اسرائیل و تلاش برای محدود کردن برگزاری تجمع‌ها (مورد اسرائیل)؛

▪ گزارش گر ویژه نگران ادامه ی دستگیری ها، بازداشت ها و تعقیب قضایی ده ها روزنامه نگار و فعال اینترنتی تحت مواد قانون مطبوعات مصوب سال ۱۹۸۶ است (مورد مالدیو)؛

▪ الزام دولت به تحقیق فوری در باره ادعاهای اقدامات تلافی جویانه علیه افرادی که با ابزار و سازمان های بین المللی حقوق بشر همکاری کرده اند (مورد سودان)؛

▪ آزادی فوری و بی قید و شرط کنشگران جامعه مدنی و مدافعان حقوق بشری که برای فعالیت های محافظت شده مورد پیگرد قضایی قرار گرفته اند، از جمله روزنامه نگاران، فعالان اینترنتی، وکلا و دانشجویان، فعالان فرهنگی و محیط زیستی (مورد کلمبیا)؛

▪ حذف تمام حالت های تبعیض در قوانین (مورد بلاروس) (OHCHR, 2012(k).

ج: حق کرامت انسانی

شأن و منزلت انسانی اساساً مبنای حق ها قرار می گیرد (علیخانی، ۱۳۹۰: ۴۸۲). از جک دانلی و رودی هاوارد نقل می کنند؛ کرامت بشری ارزشی جهان شمول

است، اما حقوق بشر ریشه در غرب دارد و مستلزم رژیم‌های لیبرال برای به وجود آمدن است. به نظر آنان، حقوق بشر برابر و هم اندازه با کرامت بشری نیست، بلکه بیش تر به معنی کمال حمایت از کرامت بشری است (ذاکریان، ۱۳۹۲: ۵۹).

با توجه به اصل کرامت انسانی، اصل آزاد بودن انسان ها و برابری آنان در برخورداری از گوهر انسانیت، اولین چیزی است که در اسناد بین‌المللی حقوق بشر به آن اشاره شده است. به تبع این اصول، مجموعه ای از حقوق و آزادی‌ها نیز برای انسان شکل می‌گیرد که باید بدان توجه شود و به رسمیت شناخته شود. از همین روی، باید بردگی انسا را متفی دانست، زیرا آدمی آزاد به دنیا می‌آید و از نظر نوع آفرینش یکسان است و در این مقوله، انسانی بر انسان دیگر برتری ندارد. برخی از مواد نخستین اعلامیه جهانی حقوق بشر به مسأله ی ممنوعیت بردگی، داد و ستد برده، استثمار و بهره‌کشی از دیگران پرداخته است. نکته دیگری که در تمام اسناد پیش گفته، بر آن تأکید شده و از پیامدها و لوازم کرامت انسانی است، موضوع تساوی همه انسان ها در برابری حقوق است. در همین جاست که اصل برابری و از مؤلفه های بنیادین حاکمیت مسئول شکل می‌گیرد. پیمان نامه بین المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز، ضمن تأکید بر حیثیت ذاتی انسان ها، دولت های متعهد را در احترام به حقوق انسانی و تضمین حق ذاتی حیات، منع شکنجه، منع بردگی و کار اجباری و منع توقیف و بازداشت خودسرانه متعهد کرده است. کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی های اساسی نیز در راستای تضمین منزلت انسانی بیان می‌دارد «هیچ کس را نمی‌توان تحت شکنجه یا مجازات یا رفتار غیر انسانی و تحقیر آمیز قرار داد». در اعلامیه ی آمریکایی حقوق و تکالیف بشر نیز، بر اصل برابری منزلت انسانی و حقوق مترتب بر آن برای تمام افراد تأکید شده است.

توجه به اصل کرامت انسانی در اسناد بین‌المللی اسلامی حقوق بشر، مانند اعلامیه اسلامی جهانی شورای اسلامی اروپا (۱۹۸۰ م)، اعلامیه حقوق بشر شورای اسلامی اروپا (۱۹۸۱ م)، اعلامیه اجلاس کویت (۱۹۸۰ م) و اعلامیه ی قاهره در مورد حقوق بشر اسلامی (۱۹۹۰) نشان دهنده این امر است که ادیان به ویژه دین مبین اسلام، تأثیر بسزایی در تحول مفهوم منزلت انسانی در حقوق مترتب بر انسان داشته‌اند.

کرامت بشری همان صیانت از حقوق و آزادی‌های فردی و جمعی (حقوق بشر) است و حقوق بشر نیز همان کرامت بشری است. وانگهی همان گونه که نوربرتو بویو^۱ اظهار می‌کند، موضوع این نیست که این حقوق کدام و چگونه هستند، ماهیت آن‌ها چیست و بر چه مبنایی قرار دارند یا این که طبیعی یا تاریخی‌اند، مطلق یا نسبی‌اند؛ موضوع، یافتن روشی مطمئن برای ضمانت از حقوق و پیشگیری از ادامه نقض آن‌هاست. اکنون، در آغاز هزاره سوم، گام‌هایی برای پدیداری هم‌اندیشی‌های هنجاری در ساخت برخی حقوق بنیادی آغاز شده است. بنابراین از پدیداری اخلاق واحد جهانی که با تمام فرهنگ‌ها، ملت‌ها و تمدن‌ها سهیم باشد، دور نیستیم. چه بسا کمک و همفکری تمدن‌ها، پیش‌درآمد رعایت حقوق بشر و کرامت بشری باشد (ذاکریان، ۱۳۸۳: ۱۹).

۸- گزارش گران ویژه حقوق بشر در حق کرامت انسانی

همان گونه که اشاره رفت، اگر کرامت بشری را مجموعه‌ای از مسائل معتدبه بشریت شامل ممنوعیت بردگی، منع استثمار و بهره‌کشی انسان، منع شکنجه و رعایت حقوق انسان از آن روی که انسان است، تصور کنیم، طیفی از ماموریت

داران شورای حقوق بشر را در برخورد گرفت: گروه کاری ناپدید شدن اجباری یا غیر ارادی (۲۰۰۷)، کارشناس مستقل مسأله حقوق بشر و فقر شدید (۲۰۰۸)، گزارش گر ویژه حق برخورداری بر غذا (۲۰۰۷)، گزارش گر ویژه شکل های معاصر تبعیض نژادی، نژاد پرستی و بیگانه هراسی (۲۰۰۸)، گزارش گر ویژه شکل های معاصر بردگی (۲۰۰۷)، گزارش گر ویژه شکنجه و سایر رفتار یا مجازات بی رحمانه، غیر انسانی و تحقیر آمیز (۲۰۰۸)، گزارش گر ویژه قاچاق اشخاص (۲۰۰۸)، گزارش گر ویژه حق آموزش (۲۰۰۷) و گزارش گر ویژه علیه خشونت زنان (۲۰۰۸). وظایف و عملکرد ماموریت داران رویه های ویژه یاد شده، ارائه مطالب مشروح درباره حقوق و تعهداتی است که فعالان جامعه مدنی بتوانند از آن ها برای تدوین رهنمودهای عملیاتی داخلی استفاده کنند. کار گزارش گر ویژه حق آموزش، ارائه رهنمودهای ارزش مند برای نهادهای آموزشی است. از دستاوردهای ارزش مند گزارش گر ویژه شکنجه، مراکز بازداشت و زندان ها می توانند در تدوین ضوابط آموزشی و عملیاتی داخلی استفاده کنند. هم چنین، گزارش گر ویژه خشونت علیه زنان می تواند تعاریف سودمندی از خشونت علیه زنان، دلایل آن ها و بهترین روش برای حذف آن ها ارائه می کند. از این رهنمودها، تعاریف و رویه ها می توان در مدارس، زندان ها، پناهگاه های زنان یا دیگر سازمان های طالب ایجاد شرایط امن برای زنان سود برد. آنان بر مبنای یافته های خود، توصیه هایی در گزارش های عمومی ارائه می کنند. این گزارش ها به شورای حقوق بشر تسلیم می شوند. بعضی از ماموریت داران نیز کنفرانس های مطبوعاتی ترتیب می دهند و در پایان سفر به کشور، یافته های مقدماتی خود را منتشر می کنند (OHCHR, 2014(C).

دست‌آورد

در این مقاله تبیین گردید که شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد با ایجاد ابزارهای جدید و روزآمد کردن ساز و کارهای پیشین، در پی تحقق حاکمیت مسئول و کسب شاخصه‌های قابل انطباق با «دولت حقوقی» است. امروزه حاکمیت مسئول به مفهومی غالب تبدیل شده است که نمی‌توان انگاره‌های آن را نادیده گرفت؛ زیرا ملاک مسئولیت‌پذیری دولت‌ها را میزان پایبندی آن‌ها به حاکمیت مسئول و مولفه‌های آن ارزیابی می‌کنند. مراد از حاکمیت مسئول، چنان که گذشت، مجموعه‌ی هنجارهای حقوقی است که دولت را به خود احاطه کرده است. در این چارچوب، برای دولت سوژه‌ای متعالی فراهم می‌شود که ثمره‌ی آن، تقویت حاکمیت دولت است. تضمین موثر آزادی‌های شهروندی و دفاع از حق‌ها، میوه‌ی حاکمیت مسئول است و تمام این‌ها، میزان پایبندی دولت را به نرم‌های حقوق بشری نشان می‌دهد.

دولت‌های استبدادی و غیرمردم‌سالار از آموزه‌های اخلاقی و حقوقی یک حاکمیت مسئول بی‌بهره‌اند. مبنای مخالفت آن‌ها از نوع رابطه‌ی دولت و شهروندی مشخص می‌شود. آن‌ها حقوق را بیش‌تر تکالیف مردم به حساب می‌آورند تا مجموع امتیازاتی که شهروندان در آن سهیم‌اند؛ بنابراین سیطره و برتری مستبدانه دولت بر دوش شهروندان سنگینی خواهد کرد. به بیان بهتر، حاکمیت مسئول، قالب حقوقی رعایت حقوق انسان‌ها است که در آن نه تنها مردم از امتیازات طبیعی خود بهره‌مندند، بلکه دولت مهار شده به مسئولیت‌ها و تکالیف خود واقف است، به قانون اساسی و حقوق موضوعه خود گردن می‌نهد و به عرف و حقوق بین‌الملل، منشور ملل متحد و اسناد حقوق بشری، ملتزم و پایبند است.

در نهایت این که، حاکمیت مسئول و تلقی های گوناگون از آن و عناصر تشکیل دهنده آن، ما را به نقطه ای رهنمون می سازد که پاسخ گویی، شفافیت، حاکمیت قانون و قانون محوری، مشارکت و عدالت، مسئولیت پذیری و کارایی و سرانجام، تضمین حقوق و آزادی های اساسی را به ارمغان می آورد. تحقق حاکمیت مسئول بر نوع نظام حکومتی و تقویت و بهبود نظام مردم سالاری به مثابه یکی از راه کارهای مورد تأیید اسناد و نهادهای بین المللی در راستای تضمین و احترام به حقوق بشر در یک کشور تأثیر بسزایی می نهد. در این راستا می توان تأثیر حاکمیت مسئول را بر تقویت دموکراسی و بالطبع، قوام و استمرار حکومت مشاهده کرد.

دولت جمهوری اسلامی ایران و مجموعه ی حاکمیت کشور نیز از هر دو جهت، موظف و متعهد به رعایت حاکمیت مسئول و اصول حقوق بشری شده است. بند ۶ اصل دوم و نیز اصل سوم قانون اساسی و هم چنین فصل سوم این سند ملی درباره حقوق ملت، بخش اصلی تعهدات دولت جمهوری اسلامی ایران بر اساس حقوق داخلی را گوش زد می کند. اجرای کامل قانون اساسی نیز در سال های اخیر، یکی از موضوعات مهم محافل حقوقی و سیاسی بوده است؛ به گونه ای که به نظر می رسد نظارت تقنینی شورای نگهبان در مسائل حقوق بشری وافی مقصود نبوده است. در این زمینه، اتکای بیش تر به حمایت قضایی، دادگستری شایسته، تقویت امنیت حقوقی شهروندان و بازبینی در اصول تناقض آمیز قانون اساسی توصیه می شود.

منابع

- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، (۱۳۶۷)، «ترمینولوژی حقوق»، تهران، گنج دانش.
- ذاکریان، مهدی، (۱۳۹۲)، «همه حقوق بشر برای همه»، تهران، نشر میزان.
- سیف زاده، سید حسین، (۱۳۹۰)، «وجاهت اخلاقی مداخله انسان دوستانه در حمایت از حقوق بشر» در اخلاق و روابط بین الملل، به اهتمام دکتر مهدی ذاکریان، (۱۳۹۰)، تهران. انتشارات دانشگاه امام صادق.
- علیخانی، علی اکبر، (۱۳۹۰)، «مبانی و اصول اخلاقی اسلام در روابط بین الملل در اخلاق و روابط بین الملل» به اهتمام دکتر مهدی ذاکریان، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق(ع).
- قاضی، ابوالفضل، (۱۳۷۵)، «حقوق اساسی و نهادهای سیاسی»، تهران، دانشگاه تهران.
- کدیور، محسن، (۱۳۸۰)، «آزادی عقیده و مذهب در اسلام و اسناد حقوق بشر»، در «همایش بین المللی گفت گوی تمدن ها» تهران. انتشارات دانشگاه مفید.
- مهرپور، حسین، (۱۳۷۸)، «حقوق بشر و راهکارهای اجرایی آن»، تهران انتشارات اطلاعات.
- نقیبی منفرد، حسام، (۱۳۸۹)، «حکمرانی خوب در پرتو جهانی شدن»، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش.
- ویژه، محمد رضا، (۱۳۹۰)، «مبانی نظری و ساختاری دولت حقوقی»، تهران، انتشارات جنگل.
- یاسپرس، کارل، (۱۳۷۲)، «کانت»، ترجمه میر عبدالحسین نقیب زاده. کتابخانه طهوری، تهران.

Goldric, K,D, (1994).The human Rights Committee. It's Role in the Development of the international Covenant on Civil and political rights, Clarendon Press, Oxford.

- <http://www.ohchr.org/> (A.HRC.12.47,2006)(A,2014)
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Introduction.aspx>(B,2014)
http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/CivilSociety/Documents/Handbook_en.pdf
(C,2014).
<http://www2.ohchr.org/english/issues/executions/visits.htm> (D,2014).
<http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/SP/Bulletin8.pdf>(E,2013)
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Executions/Pages/SRExecutionsIndex>(F,2008)
- <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies> .A/HRC/RES/7/33(G,2011)
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/>.aspx(H,2011).
<http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/SP/Bulletin18.pdf>(I,2010)
<http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies> .A/HRC/RES/24/5(J,2013).
<http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/SP/Bulletin17.pdf>(K,2012).
<http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A/HRC/RES/7/36.pdf>(2011).
<http://daccessny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/178/33/PDF/G1317833.pdf?OpenAccess>
(2014).
UN Doc. E/EC.4/1983/16.(1983).

